

Черінько І.П.*

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ СМЕРТНОЮ КАРОЮ (ПЕРЕВАЖНО НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

The present article addresses the question of the need of use the death penalty in the framework of struggle of the Council of Europe with this kind of punishment. International law instruments under the aegis of the Council of Europe prohibit death penalty, but the total majority of the population of the Council of Europe member states is in favor of this measure of punishment and the alternative of the death penalty – life imprisonment – constitutes itself cruel and inhuman kind of revenge, but not punishment.

Питання смертної кари завжди було актуальним і дискусивним для кожного соціуму. Щоразу після заслуховування чергового випуску новин про злодіяння ще одного кривавого маніяка чи серію інших тяжких злочинів питання відсутності адекватної реакції з боку держави на такі дії набуває дедалі більшої ваги. Тому не видається дивною ініціатива народних депутатів України щодо змін до кримінального кодексу, які передбачають поновлення смертної кари.

Смертна кара відома у переважній більшості країн світу. За словами фахівців, вона веде свій початок від того, коли держава взяла на себе функцію виконання покарань за злочини, замінивши цим інститут кровної помсти. В християнських джерелах, таких, як Біблія, міститься чимало випадків скарання в смерть різних злочинців.

Українські правознавці А.Музика та В.Пуйко дають наступне визначення поняття смертної кари: смертна кара – це винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави і за вироком суду[1, с.533 – 534].

Смертна кара на українських землях передбачалася Руською Правдою, поширеною була і згідно з Правами, за якими судився малоросійський народ (1743 р.). Після хрещення Русі князь Володимир скасував смертну кару, однак через те, що «жахливо стало дорогами їздити» – як було відмічено в одному з літописів – такий стан речей протримався недовго. Козаки застосовували смертну кару за найтяжчі злочини. Військовими артикулами Петра I смертна кара встановлювалася за 123 види злочинів. Імператриця Єлизавета Петрівна призупинила виконання смертних вироків, хоча й не скасувала смертної кари.

У 1947 році в Радянському Союзі смертну кару було скасовано, найвищою мірою покарання стало позбавлення волі на двадцятип'ятирічний термін у таборах суворого режиму. Натомість через три роки, під значним тиском громадськості, листами від трудових колективів і громадян, смертну кару було поновлено, але лиш за державні злочини.

Проте згодом перелік злочинів, що за них передбачалася смертна кара, став поступово розширюватися, оскільки гостро постала проблема рятування законослухняних громадян від свавілля бандитів, вбивць, гвалтівників, а держави – від шпигунів, диверсантів і фальшивомонетників, що вони відчули повну безкарність й всюдозволеність в умовах відсутності смертної кари.

*аспірант кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Україна успадкувала з радянських часів виважений і справедливий кримінальний кодекс, в якому смертна кара передбачалася як виняткова міра покарання у виді розстрілу. Кримінальним кодексом України смертна кара передбачалася у 33 складах злочинів, в тому числі в 11 злочинах проти Держави, й 16 військових злочинах[1, с. 534].

Однак під тиском Ради Європи, що до неї Україна вступила восени 1995 р., у березні 1997 р. на виконання смертних вироків було накладено мораторій. Рішенням Конституційного Суду України від 29.12. 1999 р. було визнано, що смертна кара суперечить Конституції України.

Такі поспішні дії української сторони зумовлювалися обурення з боку Ради Європи, і, фактично, погрозами та шантажем зі сторони Страсбурга. Так, наприклад у Рекомендації 1395 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Відзначаючи виконання зобов'язань Україною» йшлося про припинення повноважень української делегації при ПАРЕ у разі подальшого виконання смертних вироків[6].

Остаточно як вид покарання смертна кара була скасована у 2000 році. Кримінальним кодексом редакції 2001 року не передбачалося такого виду покарання, як смертна кара.

Треба наголосити, що Європейська конвенція з прав людини та основних її свобод в оригінальній її редакції не забороняла застосування смертної кари. Натомість Україна, вступаючи до Ради Європи, взяла на себе зобов'язання скасувати смертну кару.

3 грудня 2002 р. Верховна Рада України направила до Ради Європи прийнятий нею кілька днів тому Закон «Про ратифікацію Протоколу 13 до Європейської конвенції з прав людини»[2]. Цей протокол, що був укладений у Вільнюсі 36 державами, виключає застосування смертної кари як у мирний, так і військовий час.

434 злочинці, що були засуджені на смерть і чекали виконання своїх вироків, зітхнули з полегшенням, продовживши жити за рахунок платників податків. Сидячи по двоє в камерах площею 15 квадратним метрів і харчуючись на 20 доларів на місяць, їм нічого не залишається крім того, як писати довгі і прискіпливі скарги до Ради Європи з приводу порушення їхніх прав.

Зітхнули з полегшенням і ті злочинці, що на свободі – скасування смертної кари в Україні надихнуло їх на новий виток насильства. Після скасування смертної кари за доволі короткий термін в Україні було скоєно понад 240 тяжких, звірячих злочинів, в кожному з яких дві чи більше осіб були жорстоко вбиті.

Неготова до утримання величезної кількості довічно ув'язнених, вони перебувають в тісних, душних камерах, не маючи нерідко доступу до лікаря чи листування, за що Рада Європи іноді критикує Україну не менш жорстко, ніж часів існування смертної кари.

Крім того, використовуючи дірки національного законодавства, довічно засуджені мають величезні шанси доволі скоро опинитися на волі. Маючи вірного союзника в обличчі Ради Європи, криваві злочинці скаржаться на все, що тільки можна, вимагаючи багатотисячних компенсацій за порушення своїх прав. За даними опитувань, майже всі довічно засуджені в Україні вірять у тому, що звільняться[3].

Скасування смертної кари в Україні й знуцання в такий спосіб над численними, хай і злодіями, але все ж людьми, було продуктом незваженої зовнішньополітичної гонки України. Як слушно наголосив видатний вітчизняний науковець Л.Тупчієнко: на сьогодні лише сліпий не бачить, як орієнтація на Європу змінилася на прислужництво перед Заходом, угодство і пряме холуйство[4, с. 28].

Слід зауважити і той факт, що ще радянськими вченими-криміналістами було остаточно обґрунтовано і доведено той факт, що максимально допустимим терміном ув'язнення є п'ятнадцять років позбавлення волі. Якщо цей термін є більшим, людина, фактично, перестає бути людиною через оніміння й деградацію її якостей. До скасування смертної кари саме п'ятнадцятирічний термін ув'язнення був максимально допустимим

за карним кодексом України. Не слід брати приклад з західних держав, наприклад США і країн Західної Європи, де за скоєння вбивства особа проводить двадцять п'ять, тридцять а інколи й сорок-п'ятдесят років згідно з псевдогуманним й теоретично необґрунтованим тамтешнім кримінальним правом.

Таким чином, якщо п'ятнадцять років є гранично допустимим терміном ув'язнення, то особи, що винні у скоєнні більш страшних і антисоціальних злочинів, ніж за них передбачений цей термін, мусять бути просто страченими.

При скасуванні смертної кари яскравим був і той аргумент, що можуть існувати і є судові помилки. Так, дійсно, протягом ХХ століття в США було страчено двадцять п'ять невинних людей (при цьому в тридцяти семи штатах США досі існує смертна кара, і мало кому там приходить в голову говорити про її скасування, і лиш в тринадцяти штатах її скасували). Однак можливість судової помилки зовсім не є аргументом на користь скасування смертної кари. Адже існує, наприклад, таке поняття, як помилка лікарів (скільки людей померли на операційних столах, від невірної діагнозу і відповідного лікування тощо) однак ми ж не говоримо про необхідність відмови від послуг лікарів. До того ж, питання тут стоїть не в смертній карі, тобто системі виконання покарань, а в системі дізнання і слідства. Крім того, від часу винесення смертного вироку до його виконання проходить доволі тривалий час, за який судова помилка, якщо вона і мала місце, може бути виправленою.

До того ж, враховуючи реалії сьогодення, якщо людина не є винною, вона навряд чи доведе свою невинність, і для неї самої набагато легше буде бути страченою, ані ж провести усе життя в компанії тяжких злочинців з усвідомленням того, що вона невинна.

Потрібно зауважити й більше: при заміні смертної кари на довічне ув'язнення законодавство Ради Європи суперечить само собі, оскільки це порушує умови її конвенції про запобігання тортурам і таким покаранням, що принижують гідність[9]. Адже утримувати людей до кінця їх життя, немов звірів в клітці, якраз і є найцинічнішим приниженням їх людської гідності. А утримувати ж тяжких злочинців у бездоганних умовах, з першокласною їжею, цікавими розвагами, доступом до мережі інтернет тощо є просто неетичним, оскільки мало того, що переважна більшість населення нашої планети – чесних працелюбних людей – не мають і половини цього, до того ж за які заслуги вбивцям, терористам і т.д. мають бути забезпечені такі умови?! Крім того, не заперечуючи проти евтаназії та абортів, законодавство Ради Європи видається дедалі більш непослідовним та алогічним. Адже головним аргументом на користь скасування смертної кари було твердження про неприпустимість позбавлення людини життя.

Населення більшості держав, де смертну кару скасовано, переважно не підтримує цього кроку. Так, наприклад, у Чеській Республіці, де смертна кара була скасована улітку 1990 р., прибічників смертної кари удвічі більше, ніж її противників[5]. Загалом же, не тільки український досвід, а й досвід багатьох країн світу, що періодично переживали скасування смертної кари переконливо свідчить, що така зміна не була дієвою. Проте, лиш від президента Польщі Леха Качинського, послідовного прихильника смертної кари, сьогодні в верхах чутно несміливі заяви про можливу необхідність її поновлення на європейських теренах.

Крім того, смертна кара завсіди була дієвим стримуючим засобом проти тяжких злочинів. У суспільствах, де існує вища міра, статистика тяжких злочинів є дещо меншою ніж в державах, де було скасовано смертну кару. Скасування смертної кари примушує добропорядних громадян утримувати за рахунок свого гаманця тих, хто їх же і кривдив. На сьогодні утримання одного довічно ув'язненого обходиться близько трьох тисяч дол.. США на рік, причому на утримання самого злочинця напяму іде доволі мізерна сума, лєвова

частка належить організації і забезпеченню функціонування місць позбавлення волі суворого режиму. А чи не потребують ті ж самі три тисячі дол. щороку інваліди, ветерани бойових дій та багатодітні сім'ї? Можливо, краще такі кошти спрямувати на них, ані ж на утримання звірячих злодіїв, тим більше й в нелюдських умовах? Про витрати на побудову нових колоній для довічно засуджених, що їх з плином часу потрібно будувати все більше й більше, маємо теж пам'ятати.

Слід згадати і те, що кримінальне право середньовічних країн Західної Європи, наприклад, відзначалося своєю неймовірною жорстокістю та суворістю покарань, яким поступалися навіть фундаменталістські закони шаріату. Так, крадіям нерідко відрізали вуха, тим же, хто погрожував зброєю панам, просто відшрубовували ту кінцівку, що тримала зброю. Мали місце й факти позбавлення людей зору, причому у доволі жорстокий спосіб, і навіть відрізання чоловікам дітородного органу. А тепер іде мова про скасування смертної кари... Наявно, що у сенсі кримінальних покарань західноєвропейські країни просто кидає із крайності в крайність, питання тільки в тому, чому разом з ними має кидатися і Україна.

Важливою є і сама процедура страчення. Адже, наскільки відомо, в Україні засуджений ніколи не знав, що його ведуть на смерть, і виконання вироку (у вигляді розстрілу) тому не виглядало таким жахливим. Що вже й згадувати інші способи страчення у країнах Заходу ХХ ст., до скасування там смертної кари – англійське повішення та французьку гільйотину, фактично, середньовічні способи вбивства людини, що була змушеною проводити останню ніч точно знаючи, що вранці її поведуть страчувати. Мову потрібно вести тут не про відміну смертної кари загалом, а про оптимізацію шляхів виконання смертних вироків. Згадаймо і США, де родичам потерпілих дозволяється бути присутніми при страті злочинців, де смертна кара є і досі публічним явищем, що є дійсно неприпустимим, оскільки метою смертної кари не може бути помста, а лиш стримування інших громадян від скоєння тяжких злочинів.

Слід зауважити також, що смертна кара може бути простою і кваліфікованою, тобто з завданням засудженому додаткових фізичних страждань. Останнє є дійсно негуманним явищем, проте традиції страчення деяких східних країн, та і інколи США інколи нехтують цим. Так, в Сполучених Штатах Америки є п'ять способів страти: розстріл, електричний стілець, повішення, газова камера та смертельна ін'єкція, від якої нерідко засуджені були змушеними померати протягом чотирнадцяти хвилин. Розстріл же є найбільш гуманним способом страти і, у всякому разі, кращим за згноєння у тісній камері.

Не є дієвим і той аргумент на користь скасування смертної кари, що метою покарання є виправлення, а стративши людину вже нема кого виправляти. Адже головною метою покарання є стримування інших від скоєння злочинів. А крім того, є очевидним, що не всякий злочинець може виправитися.

Таким чином, смертна кара є доцільним засобом проти скоєння тяжких антидержавних і антисоціальних злочинів і вилучення з суспільства жорстоких нелюдських елементів. Скасування смертної кари суперечило не тільки релігійним, правовим і морально-етичним нормам, а й історичній традиції українського суспільства. Досвід трьох попередніх скасувань смертної кари на вітчизняних теренах виявився негативним і переконливо довів свою недієвість. Поновлення смертної кари було б для України вельми раціональним кроком, однак в сьгоднішній реалії виконати цю складну процедуру буде доволі непросто.

Література:

1. Музика А., Пуйко В. Смертна кара // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова) та ін. – К. «Укр.енцикл», Т.5: П-С. – 2003. – 736 с. С.533 - 534.

2. Украина окончательно отказалась от смертной казни // <http://www.prima-news.ru/news/news/2002/12/3/21893.html>
3. Убийцы «качают права»: Приговоренные к пожизненному заключению на Украине могут через 15 лет выйти на свободу // <http://www.demoscope.ru/weekly/033/evro04.php>
4. Тупчієнко Л.С. Європейський вибір України: зміст чи форма? // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. - № 4.
5. Сторонников смертной казни в Чехии в два раза больше, чем противников // <http://www.radio.cz/ru/statja/83178>
6. Рекомендація 1395 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи. Відзначаючи виконання зобов'язань Україною. Неофіційний переклад автора.
7. Конвенція про захист прав людини та основних її свобод // Збірка договорів Ради Європи. К.: Парламентське видавництво. 2000. - 650 с. С. 27 – 47.
8. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини // Збірка договорів Ради Європи. К.: Парламентське видавництво. 2000. - 650 с. С. 55 – 59.
9. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському, або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню // Збірка договорів Ради Європи. К.: Парламентське видавництво. 2000. - 650 с. С. 143 – 153.